

Timothy Coleman en Gunther De Vogelaer

De benefactiefconstructie in de zuidelijk-Nederlandse dialecten

Abstract

This paper investigates the geographical distribution of the benefactive-ditransitive construction in the southern Dutch dialects. Whereas modern standard Dutch allows the benefactive construction with a handful of verbs of food preparation only, e.g. *inschenken* ('to pour') and *bereiden* ('to prepare'), the constructional possibilities are reported to be much wider in several regionally coloured varieties of standard Dutch, most notably in Belgian Dutch. This is mostly attributed to dialect interference, but up until now, the distribution of the construction across the Dutch dialects has hardly been investigated, the exception being Van Bree (1981). Van Bree's study presents some interesting facts and figures regarding the distribution of the construction, but also suffers from a number of drawbacks, which is why we thought it fit to partially complement his investigation with a new questionnaire-based examination of the southern Dutch dialects. Our findings reveal huge geographical differences. The strongholds of the construction prove to be East Flanders, Limburg and (to a somewhat lesser extent) the southern Brabantine area: in these regions, benefactives are allowed by a wide range of verbs. Within the area displaying the construction, its acceptability is influenced by a number of linguistic conditions, including the semantics of the main verb and the category status of the benefactive NP (pronominal or lexical).

1. De benefactiefconstructie¹

Een van de traditionele subcategorieën van het indirect object is het zgn. *belanghebbend voorwerp*, een zinsdeel dat zich onderscheidt van het "gewone" meewerkend voorwerp doordat het (i) niet correspondeert met

¹ Beide auteurs zijn verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde van de Universiteit Gent, de eerste als uitvoerder in het BOF/GOA-project "Nederlands, Frans en Engels in contrast: werkwoordstructuren in lexicaal-semantic perspectief", de tweede als uitvoerder in het VNC-project "Syntactische Atlas van de Nederlandse dialecten". We danken Sjeff Barbiers, Georges De Schutter en Magda Devos voor hun waardevolle opmerkingen bij

een semantisch argument van het zinswerkwoord en (ii) in zijn omschreven vorm ingeleid wordt door *voor* i.p.v. *aan* (zie bijvoorbeeld ANS: 1160-65).² In deze bijdrage staan zinnen centraal met een niet-omschreven belanghebbend voorwerp, zoals zin (1a), die als anders dan (1b-c-d) moet gelden, waarin een meewerkend voorwerp staat.

- (1) a. Marie bereidde *ons* een overheerlijke maaltijd.
 b. Hij geeft *zijn vrouw* steevast een bloemetje voor haar verjaardag.
 c. De minister-president overhandigde *alle deelnemers* een medaille.
 d. Die vroege tegengoal ontnam *de bondscoach* alle hoop op een goed resultaat.

Net als de trivalente werkwoorden *geven*, *overhandigen* en *ontnemen* in (1b) t.e.m. (1d), verschijnt *bereiden* in (1a) in de zgn. *dubbelobject-constructie* (DOC), een constructie met een subject en twee nominale objecten, resp. indirect en direct object. In tegenstelling tot de gecursiveerde zinsdelen in de overige zinnen, is het eerste object uit zin (1a) echter geen meewerkend maar een belanghebbend voorwerp. *Bereiden* is semantisch divalent: het benoemt een stand van zaken waarbij slechts twee medespelers betrokken zijn, de bereider en het bereide (of agens en patiens, zo men wil), die in het

vroegere versies van deze bijdrage. Ook willen we de redacties van het *Woordenboek van de Vlaamse dialecten*, het *Woordenboek van de Brabantse dialecten* en het *Woordenboek van de Limburgse dialecten* bedanken voor hun hulp bij de verspreiding van de vragenlijst. Vicky Van Den Heede en Annemie Neuckermans danken we voor hun hulp bij de mondelinge steekproef. Ten slotte past nog een woord van dank aan Cor Van Bree, die ons toestemming gaf voor de reproductie van syntheseskaart 3 uit Van Bree (1981).

² Overigens zijn we het eens met De Schutter (1974: 190) dat het onderscheid tussen meewerkend en belanghebbend voorwerp geen zwart-witkwestie is: wel is er een soort geleidelijke overgang van het ene naar het andere type. Aan het ene uiterste horen de indirecte objecten bij werkwoorden als *geven*, *overhandigen*, enz. thuis, die als typisch meewerkend mogen gelden omdat ze een medespeler benoemen die wordt opgeroepen door de werkwoordbetekenis zelf (elke ‘*overhandigen*-situatie’ bijvoorbeeld veronderstelt cruciaal de betrokkenheid van een ontvanger, een persoon die iets overhandigd krijgt). Het indirect object bij *bereiden* bevindt zich dicht bij het andere uiterste: de persoon voor wie iets wordt bereid kan bezwaarlijk als een centrale medespeler van het werkwoord *bereiden* gelden. Wel is het zo dat men zich bij elke *bereiden*-situatie een voorstelling kan maken van de persoon voor wie het bereide is bestemd (net zoals men zich een voorstelling kan maken van de plaats waar, of het materiaal waarmee iets wordt bereid), en in (1a) komt die ‘begunstigde’ zelfs op de voorgrond, maar dat effect wordt precies bewerkstelligd door het gebruik van de benefactiefconstructie, en we kunnen het dus onmogelijk toeschrijven aan de semantiek van het werkwoord *bereiden*. Tussen beide uitersten in komen nog allerlei andere werkwoorden, en in sommige gevallen (de objecten bij *schetsen*, *verzwijgen*, ...) lijken de labels meewerkend en belanghebbend voorwerp allebei even goed (of even slecht) te passen (zie daarover ook Colleman in voorbereiding). Het onderscheid meewerkend/belanghebbend is dus een stuk complexer dan het in de traditionele grammatica doorgaans wordt voorgesteld.

normale geval verschijnen als resp. subject en direct object van een gewone monotransitieve zin (cf. het valentieschema: ‘iemand bereidt iets’). *Ons* introduceert in (1a) dus een extra medespeler, de begunstigde van de handeling. In wat volgt zullen we naar de constructie uit (1a) verwijzen als de *benefactieve dubbelobject-constructie*, of kortweg *benefactiefconstructie*.

2. De mogelijkheden in het AN: (noord-westelijke) standaard vs. regionale variëteiten

In oudere taalfasen was de benefactiefconstructie zeer gewoon. In het Middelnederlands kon er bij zowat elk transitief werkwoord een datief-NP voorkomen die de persoon noemde in wiens voordeel de handeling geschiedde, een zgn. “dativus commodi” (zie bijvoorbeeld Stoett 1923³: 122, vgl. met de situatie in het moderne Duits). In Colleman (2002) wordt met corpusdata aangetoond dat de constructie (alvast in de schrijftaal) nog vrij productief was tot een stuk in de 19de eeuw, zowel in het noorden als in het zuiden van het taalgebied. In de moderne standaardtaal echter, komt het belanghebbend voorwerp nog nagenoeg uitsluitend in zijn omschreven vorm voor. Slechts een handjevol werkwoorden laat sporadisch nog de benefactiefconstructie toe. De ANS noemt naast *bereiden* enkel nog het werkwoord *inschenken* (“Zal ik de heren nog iets inschenken?”), en ook andere recente grammatica’s houden het doorgaans op *inschenken*, *bereiden* en evt. een of twee andere werkwoorden van “drank- en voedselverschaffing” (Schermer-Vermeer 1991: 219), zoals *klaarmaken* en *opscheppen*.

Verscheidene grammatica’s wijzen er wel op dat de mogelijkheden in een aantal regionale variëteiten van het Nederlands een stuk ruimer zijn dan in de (noord-westelijke) standaardtaal. Met name in België en in de zuidelijke provincies van Nederland zijn volgens de ANS zinnen als (3a) en (3b) hieronder, met resp. *kopen* en *breien*, heel gewoon. Ook Vandeweghe (2000: 87) merkt over een voorbeeldzin met *kopen* in de benefactiefconstructie op dat die “in het zuidelijke deel [van het taalgebied] gewoner [is] dan in het noorden”. Andere auteurs tonen zich iets strenger in hun oordeel: voor Klooster (2001) zijn de zinnen onder (3c) t.e.m. (3f) “dialectisch” (waar de ANS het op “regionaal” houdt).³

- (3) a. De hoogleraar kocht zijn vrouw een gouden armband.

(ANS 1997: 1165)

³ Een ongemeen tolerant oordeel vinden we daarentegen bij Balk-Smit Duyzentkunst (2000: 181). Zij neemt voorbeeldzinnen op als *De vader kocht zijn kind een hobbelpaard* en *Ik bestel u een glas whisky*, zonder regionaal of ander label.

- b. Mijn vrouw heeft me een trui gebreid. (ibidem)
- c. Hij kocht zijn zoontje een tol. (Klooster 2001: 135)
- d. Maak me eens een nieuwe dakgoot. (ibidem)
- e. Hij bouwde zijn vader een huis. (ibidem)
- f. Ik metsel je zo een muurtje. (ibidem)

De bewering dat de benefactiefconstructie in zuidelijke variëteiten van het Nederlands gewoner zou zijn dan in het noordelijke AN, wordt bevestigd door de onderzoeken van Cornips (1994) en Van Den Heede (2002). Een van de aspecten waarin het Algemeen Nederlands zoals dat wordt gesproken te Heerlen (Nederlands Limburg) zich volgens Cornips onderscheidt van de noordwestelijke standaard, is de productiviteit van de benefactiefconstructie. In spontaan taal materiaal tekende ze onder meer zinnen op als:

- (4) a. en heb ik hem een kostuum gemaakt (Cornips 1994: 175)
- b. ik ken geen woord Hongaars maar dat heeft die man me allemaal mooi in het Duits vertaald (ibidem)
- c. ik had me toen in Hilton (...) een kamer gehuurd voor te slapen (ibidem)

Van Den Heede (2002) presenteert de resultaten van kwantitatief onderzoek naar (onder andere) de valentie van het werkwoord *kopen* in het Belgische en het Nederlandse Nederlands. In een corpus krantentaal van 6 miljoen woorden (3 mlj uit Nederland, 3 mlj uit Vlaanderen) bleek *kopen* op een totaal van 1016 attestaties precies acht keer voor te komen in de benefactiefconstructie: zes keer in het Vlaamse en slechts twee keer in het Nederlandse materiaal. Minstens een van die twee Nederlandse voorbeelden komt dan nog uit het regionale dagblad *De Limburger*, en kan dus ook als een voorbeeld van zuidelijk AN worden beschouwd (Van Den Heede 2002: 181-2, 226).

Er zijn dus verschillende aanwijzingen dat de benefactiefconstructie in het (standaard)taalgebruik van zuidelijke sprekers nog een stuk sterker staat dan in dat van noordelijke sprekers. Als verklaring ligt dialectinterferentie voor de hand: wie de benefactiefconstructie nog geregeld gebruikt als hij/zij AN spreekt of schrijft, kent die constructie uit zijn of haar dia- of regiolect. Totnogtoe is de verspreiding van de constructie in de dialecten echter nauwelijks onderzocht, met de uitzondering van Van Bree (1981). Die studie levert waardevolle informatie over de verspreiding en het gebruik van de benefactiefconstructie, maar vertoont ook een aantal tekortkomingen, zodat een replicatie-onderzoek ons zeer nuttig leek. In de volgende paragraaf

gaan we in op de geografische distributie van de benefactiefconstructie: eerst zullen de voornaamste conclusies van Van Bree worden besproken, en daarna presenteren we de resultaten van een aanvullend enquête-onderzoek naar de verspreiding van de constructie in de zuidelijk-Nederlandse dialecten. In paragraaf 4 komen dan een aantal intern-linguïstische condities op de constructie aan bod.

3. De geografische distributie van de benefactiefconstructie

3.1 *Van Bree (1981)*

Van Bree (1981) is de neerslag van grootschalig enquête-onderzoek naar de geografische verspreiding van een aantal constructies met *hebben* of met een indirect object in de Nederlandse dialecten. In een van zijn vragenlijsten vinden we o.a. zes zinnnetjes met een benefactiefconstructie (cf. echter infra), aangeboden samen met hun oblieke en/of andere varianten (zie Van Bree 1981: 401-402):

- (5) testzinnnetjes met benefactiefconstructie in Van Bree 1981 (resp. zinnen 1, 2, 4, 6, 8 en 9 uit Enquête 1978)
 - i. Over een paar dagen was vader jarig:
 - a. Marietje breide hem een paar mooie sokken
 - b. Marietje breide een paar mooie sokken voor hem
 - ii. Piet wilde Hans laten (doen) struikelen
 - a. hij had een touwtje voor hem gespannen
 - b. hij had hem een touwtje gespannen
 - iii. Moeder wou vader een plezier doen:
 - a. zij kocht hem een nieuwe trui
 - b. zij kocht een nieuwe trui voor hem
 - iv. Die dag ging Jan met vakantie:
 - a. moeder waste nog gauw een paar overhemden voor hem
 - b. moeder waste hem gauw nog een paar overhemden

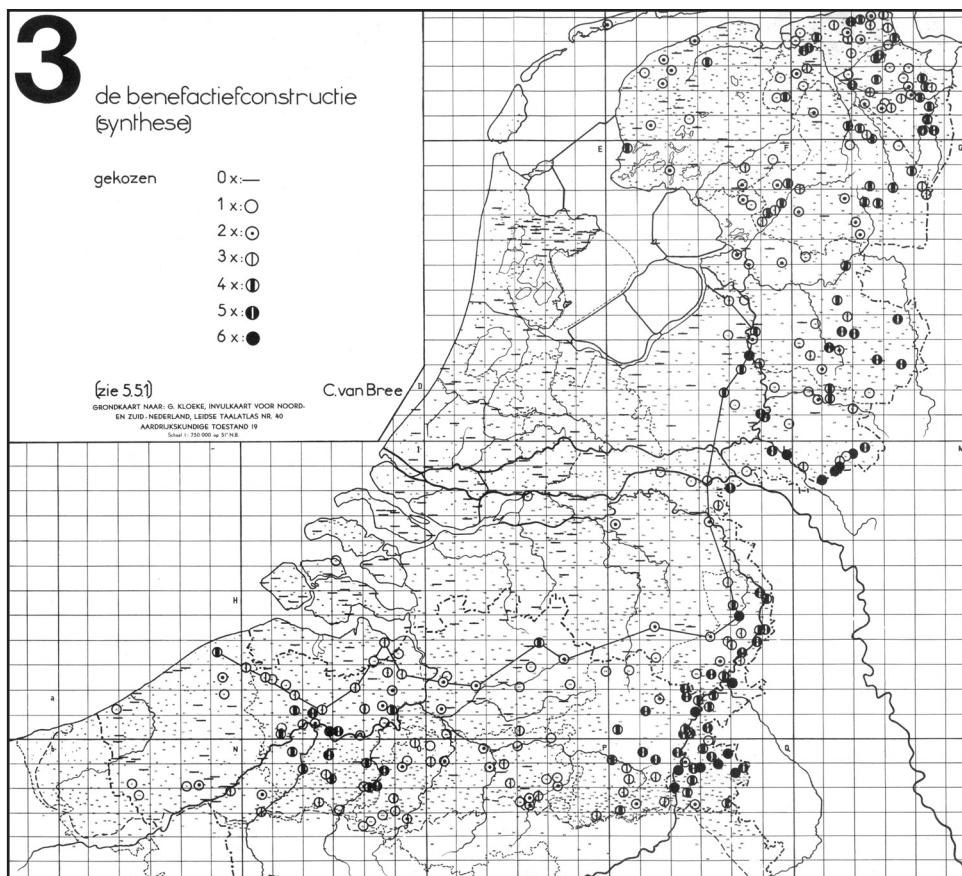
- v. Jan had moeite om wakker te blijven:
 - a. daarom dronk hij een kop koffie
 - b. daarom dronk hij zich een kop koffie
- vi. Mijn broer moest naar een bruiloft:
 - a. daarom kocht hij een nieuw pak/kostuum
 - b. daarom kocht hij zich/hem een nieuw pak/kostuum
 - c. daarom kocht hij een nieuw pak/kostuum voor zich/hem

De informanten moesten voor elk van de aangeboden varianten met *ja* of *nee* aangeven of ze de constructie gewoon vonden klinken in hun dialect, en ter controle de zin die ze het liefst zouden gebruiken, vertalen naar hun dialect. De resultaten worden samengevat in Van Brees synthesekaart 3, hier overgenomen als Kaart 1.

Uit de overzichtskaart blijkt duidelijk dat de benefactiefconstructie een in hoofdzaak oostelijk en zuidelijk verschijnsel is. De getekende lijn verbindt de meest westelijke plaatsen waar in ten minste twee van de zes gevallen voor de variant met de benefactiefconstructie werd gekozen. Het gebied ten oosten en ten zuiden van die lijn beschouwt Van Bree als het “constructiegebied”: Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel, oostelijk Gelderland, Nederlands en Belgisch Limburg, Vlaams-Brabant, de zuidelijke helft van de provincie Antwerpen en de hele provincie Oost-Vlaanderen. Over West-Vlaanderen houdt Van Bree zich enigszins op de vlakte: weliswaar suggereert het kaartbeeld dat dat gebied “veel minder constructieel [is] dan Oost-Vlaanderen” (p. 212), maar door de betrekkelijke schaarste aan gegevens heeft hij de grens van het constructiegebied toch niet naar het zuiden durven doortrekken langs de provinciegrens tussen Oost- en West-Vlaanderen. Binnen het gebied met de benefactiefconstructie zijn er uiteraard nog gradatieverschillen: wat het zuiden van het taalgebied betreft, staat de constructie vooral zeer sterk in Limburg en Oost-Vlaanderen.

Onmiddellijk moeten we hierbij aanstippen dat niet alle testzinnnetjes o.i. even goede voorbeelden bevatten van de benefactiefconstructie. Zo is er ten eerste testzin (iib), die is gekozen als voorbeeld van een zin met “negatieve bedoeling”. In het Duits kan naast de begunstigde van een handeling ook de benadeelde als een datieve NP gecodeerd worden, vgl. (6a) met (6b):

- (6) a. Er hat ihm das Auto repariert.
- b. Er hat ihm das Auto kaputt gefahren.

Kaart 1: Synthesekaart 3 uit Van Bree (1981)

Met zin (iib) wil Van Bree onderzoeken of er ook in de Nederlandse dialecten datiefconstructies van het type (6b) voorkomen. Nu bestaat er in de Duitse literatuur geen eensgezindheid over de kwestie of (6a) en (6b) wel tot hetzelfde constructietype behoren: sommige auteurs (bijv. Helbig 1981) beschouwen de zgn. *dativus commodi* (6a) en de zgn. *dativus incommodi* (6b) als aparte categorieën. Voor anderen (bijv. Wegener 1986) is dat onderscheid niet gerechtvaardigd. Ongetwijfeld zijn ook in sommige Nederlandse dialecten zinnen waarin het indirect object de benadeelde van de handeling noemt (niet geheel on)mogelijk. Cornips (1994: 174) geeft een voorbeeld uit het (zeer oostelijke!) Heerlens:

- (7) en dan heb ik dat jaar ook gedoubleerd en m'n ouders de rapportlijst weggehouden zo was ik wel nog

Echter, als zinnen zoals (7) en (5iib) al als voorbeelden van de benefactiefconstructie mogen worden beschouwd (een kwestie waarop we hier niet verder

kunnen ingaan), dan gaat het in elk geval om speciale gevallen. Niet toevallig werd (5iib) dan ook “maar zeer sporadisch gekozen” door de informanten van Van Bree (p. 311). Jammer genoeg geeft de auteur nergens cijfers, zodat het niet valt te achterhalen door hoeveel informanten de zin precies werd goedgekeurd.

Ook de (b)-zin onder (5v) is in zekere zin problematisch. Het indirect object is hier een reflexiefpronomen, net als in de (b)-zin onder (5vi), maar in tegenstelling tot bij *kopen*, is er bij *drinken* geen andere mogelijkheid: het eerste object is verplicht coreferentieel met het subject (cf. “*Hij_i dronk hem_j/ons/zijn moeder een kop koffie”). Van Bree spreekt in dit verband van “vage medialisering” en behandelt de constructie *zich iets drinken* als een speciaal geval van de benefactiefconstructie. Cornips (1994: 189-198) noemt een aantal argumenten tegen die analyse; voor haar is er in zinnen als “Daarom dronk hij zich een kop koffie” geen sprake van een benefactiefconstructie, maar van een andere datiefconstructie, de zgn. *intrinsieke constructie*, een constructietype met heel eigen syntactische en semantische eigenschappen (zie daarover ook Cornips en Hulk 1996: 12-14, 2002: 16-17 waar de constructie benoemd wordt als resp. *datief-reflexieve constructie* en *consumptieve datiefconstructie*). Zin (8) hieronder betekent volgens Cornips in het Heerlens iets als ‘Het kind dronk uit eigen beweging een glas melk’, en niet ‘Het kind dronk ten behoeve van zichzelf een glas melk’ of iets dergelijks. Een *voor*-parafrase is dan ook niet mogelijk, tenminste niet zonder betekenisverschil.

- (8) Het kind dronk zich een glas melk. (Cornips 1994: 195)
 ≠ Het kind dronk een glas melk voor zich(zelf).

De datieve variant “Daarom dronk hij zich een kop koffie” werd blijkens Van Brees kaart nr. 5 (zie de bijgevoegde kaarten in Van Bree 1981) enkel gekozen in (Nederlands) Limburg en de Achterhoek: ook qua geografische distributie verschilt de intrinsieke constructie dus sterk van de (gewone) benefactiefconstructie.

Samengevat: slechts vier van de zes testzinnetjes uit het onderzoek van Van Bree zijn typische voorbeelden van de benefactiefconstructie. Het valt dan ook op dat er buiten (Nederlands) Limburg en de Achterhoek nauwelijks plaatsen voorkomen die beter scoren dan vier op zes (zie Kaart 1).⁴ Bovendien bevatten twee van de vier overblijvende zinnetjes dan nog hetzelfde werkwoord, nl. *kopen*. Dat wil zeggen dat het voor een bepaalde plaats volstaat om enkel de twee zinnetjes met *kopen* toe te laten om tot het constructiegebied

⁴ Kaart 1 geeft voor een plaats iets ten zuidoosten van Gent (wellicht Heusden I249) een score van zes. Dat moet een vergissing zijn, aangezien blijkens Kaart 5 uit Van Bree (1981) de zin “Daarom dronk hij zich een kop koffie” niet werd goedgekeurd buiten Limburg en de Achterhoek.

te worden gerekend, en dat lijkt ons wat ongelukkig.⁵ Om een betrouwbare indruk te krijgen van de verspreiding van de benefactiefconstructie, was het o.i. dan ook noodzakelijk het onderzoek van Van Bree te herhalen met een ruimer scala aan testzinnen.

3.2 *De nieuwe vragenlijst*

We zijn voor ons onderzoek uitgegaan van een schriftelijke vragenlijst, die als onderdeel van een ruimere enquête verspreid werd over het informanten-netwerk van de drie grote regionale woordenboekprojecten, *Woordenboek van de Vlaamse dialecten*, *Woordenboek van de Brabantse dialecten* en *Woordenboek van de Limburgse dialecten*. Op die manier werd het hele zuidelijk-Nederlandse dialectgebied bestreken, met uitzondering van de Zeeuwse eilanden. De beperking tot de zuidelijk-Nederlandse dialecten is uitsluitend ingegeven door praktische overwegingen: uiteraard zou een vergelijkbaar onderzoek naar de situatie in de noord-westelijke en (vooral) noord-oostelijke dialecten zeer nuttig zijn. Onder (9) worden de relevante zinnen uit de vragenlijst opgesomd. Net als Van Bree hebben we telkens zowel de benefactieve als de oblieke (of andere) variant aangeboden.⁶ Voor elk van de aangeboden varianten moesten de informanten antwoorden of de zin al dan niet voorkwam in hun dialect, en zo ja, op een schaal van 1 tot en met 5 aangeven hoe gebruikelijk ze hem vonden.

⁵ Te meer omdat *kopen* een werkwoord is dat, als we de grammatici mogen geloven tenminste, tot nog niet zo heel lang geleden ook in het AN nog de benefactiefconstructie toeliet: in veel iets oudere grammatica's wordt het belanghebbend voorwerp geïllustreerd a.d.h.v. een of meer voorbeeldzinnen met *kopen* + dubbel object, zonder regionaal label (zie bijv. Van den Toorn 1973: 31, Kraak en Klooster 1968: 198; zie ook Colleman 2002). Een enkele keer treffen we zelfs in een zeer recente grammatica nog zo'n zin aan (zie noot 3).

⁶ Een nadeel van die manier van opvragen is dat bij veel informanten onvermijdelijk de indruk wordt gewekt dat er telkens voor één van de aangeboden varianten moet worden gekozen. Het valt niet uit te sluiten dat dit de resultaten enigszins heeft beïnvloed. Toch leek er ons geen andere weg: uit voorafgaande mondelinge opvragingen, waarbij enkel de benefactieve variant werd aangeboden, was gebleken dat veel informanten zich nauwelijks van de constructie bewust waren. Vaak werd in eerste instantie bevestigend geantwoord op de vraag of zulke zinnen konden, maar bleek na doorvragen door de interviewer dat er dan wel *voor* moest worden toegevoegd. Bij de schriftelijke enquête moesten we dus wel beide varianten aanbieden, om de informanten duidelijk te maken waarover de vraag eigenlijk ging. Ook aan een vertaalopdracht hebben we ons niet gewaagd, omdat dan het risico te groot zou worden dat de informanten een ander werkwoord zouden gaan gebruiken (zie ook de bespreking van RND-zin 10 in 3.4). Nu al hebben de informanten geregeld het werkwoord in de aangeboden zinnen geschrapt en vervangen door een ander. Soms werd het aangeboden werkwoord vervangen door een dialectisch equivalent (bijv. *commanderen* i.p.v. *bestellen* in zin i), maar geregeld ook door een ander, doorgaans semantisch vager, werkwoord (bijv. *geven* i.p.v. *inschenken* in zin a). Bij een vertaalopdracht zou dat ongetwijfeld nog veel vaker zijn gebeurd.

- (9) a. Zal ik je nog een borrel inschenken?
Zal ik nog een borrel voor je inschenken?
- b. Koop me eens een gazet alstublieft.
Koop eens een gazet voor mij alstublieft.
- c. Mag ik mij hier een stoel pakken?
Mag ik hier een stoel pakken?
- d. (Ik had niks meer om aan te doen)
Gelukkig heeft moeder me nog snel een broek gestreken.
Gelukkig heeft moeder snel nog een broek voor me gestreken.
- e. Ik heb hem een fles wijn gekocht.
Ik heb een fles wijn voor hem gekocht.
- f. Komaan man, zing ons nog eens een liedje.
Komaan man, zing nog eens een liedje voor ons.
- g. Mijn pa heeft mij een asbak gemaakt uit oud ijzer.
Mijn pa heeft voor mij een asbak gemaakt uit oud ijzer.
- h. Morgen ga ik mij een nieuwe fiets kopen.
Morgen ga ik een nieuwe fiets kopen.
- i. Ik zal je al een biertje bestellen.
Ik zal al een biertje voor jou bestellen.

Uit de testzinnen blijkt dat we het onderzoek voorlopig hebben beperkt tot vrij prototypische gevallen van de benefactiefconstructie. Vrijwel alle zinnen beschrijven situaties waarin een of ander object (evt. in gewijzigde vorm) “ter beschikking komt” van de referent van het belanghebbend voorwerp. De enige uitzondering is zin (f), met *zingen*: de zanger levert met zijn lied wel een prestatie die de toehoorders ten goede komt, maar het lied zelf verhuist niet naar de toehoorders, tenminste niet in de letterlijke zin. Hooguit is er sprake van een abstracte, metaforische overdracht. Tevens beschrijven alle zinnen onder (9) situaties waarin de referent van het indirect object beschouwd kan

worden als de *begunstigde* van de handeling: in tegenstelling tot Van Bree hebben we dus geen zin met “negatieve bedoeling” opgenomen. Dit past opnieuw in de strategie om het onderzoek in eerste instantie te beperken tot vrij prototypische voorbeelden van de benefactiefconstructie. Op formeel vlak is het belanghebbend voorwerp in alle zinnen een pronominale NP; in zinnen (c) en (h) is dat pronomen bovendien [+ reflexief] (cf. infra). In paragraaf 4 zal ook nog een testzin ter sprake komen met een lexicale NP als belanghebbend voorwerp.

Het was er ons met dit onderzoek in eerste instantie om te doen na te gaan *waar* de benefactiefconstructie nog min of meer productief is. Uiteraard verdient ook de kwestie *hoe* productief de constructie dan precies is in die plaatsen nadere aandacht, maar voor die onderzoeksvraag is de schriftelijke vragenlijst niet de geschikte methode. Onzes inziens biedt alleen een combinatie van gerichte mondelinge opvraging met observatie van spontane taaldata daarvoor enige kans op slagen. Bovendien zou op die manier ook de variatie *binnen* een bepaalde taalgemeenschap kunnen worden onderzocht, nog een kwestie die zich moeilijk leent voor schriftelijke bevraging.

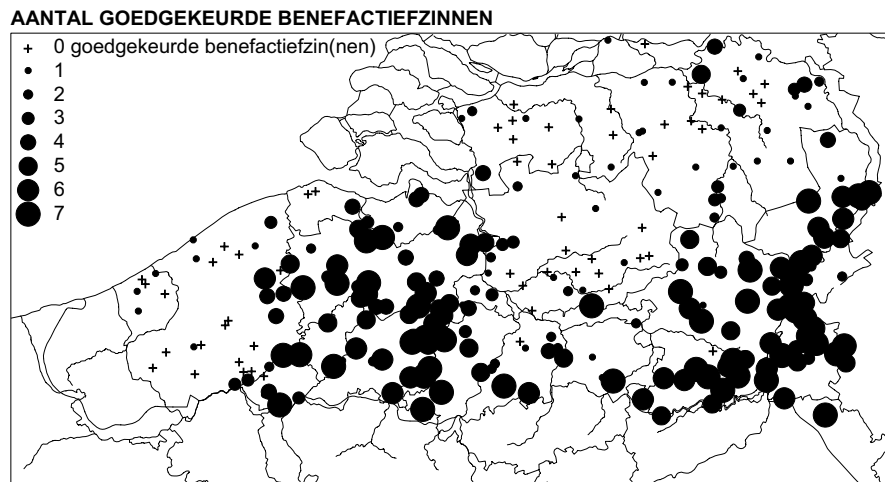
3.3 *Het resulterende kaartbeeld*

We kregen in totaal 325 correct ingevulde vragenlijsten terug, uit 270 verschillende plaatsen⁷. Kaart 2 toont voor elk van die plaatsen een score op zeven. In de negen zinnen op de vragenlijst komen zeven verschillende werkwoorden voor: *inschenken*, *pakken*, *strijken*, *zingen*, *maken*, *bestellen* en *kopen*, dat drie keer voorkomt (cf. paragraaf 4). De cirkelsymbolen op Kaart 2 geven weer hoeveel van die werkwoorden er in elke plaats werden goedgekeurd in de benefactiefconstructie.⁸ Het resulterende kaartbeeld komt in grote lijnen overeen met de synthesekaart uit Van Bree (1981), maar houdt een aantal preciseringen in. Het sterkst staat de constructie in de beide provincies Limburg en in de hele provincie Oost-Vlaanderen.⁹ Van Bree laat op zijn kaart

⁷ Een heel kleine minderheid van de informanten had de neiging om ‘neen’-antwoorden te combineren met relatief hoge scores op de vraag naar de gebruikelijkheid van de constructie. Zulke enquêtes zijn niet opgenomen in de verwerking. Onvolledig ingevulde enquêtes zijn wel verwerkt, wat zich vertaalt in een verschil in totaal aantal ingevulde enquêtes per vraag. Het zou naïef zijn om te veronderstellen dat deze voorzorgsmaatregelen volstaan om alle mogelijke ruis die kan optreden bij schriftelijke enquêtering te vermijden. Bij de bespreking van het kaartbeeld zullen we dan ook (moeten) terugkomen op een aantal “vreemde” attestaties.

⁸ Voor *kopen* werd een punt toegekend als minstens een van de drie aangeboden benefactiefconstructies met dat werkwoord werd goedgekeurd.

⁹ Het is onduidelijk of ook het noorden van Nederlands-Limburg nog tot het constructiegebied behoort: uit dat gebied hebben we maar enkele enquêtes teruggekregen.

Kaart 2: Aantal goedgekeurde benefactiefzinnen per plaats

bij gebrek aan voldoende meetpunten het Meetjesland en de noordoosthoek van het Waasland veiligheidshalve buiten het constructiegebied vallen, maar dat blijkt dan toch niet te kloppen: op onze kaart blijkt duidelijk dat beide gebieden zich in niets onderscheiden van de rest van Oost-Vlaanderen.¹⁰ Het westen van de provincie Vlaams-Brabant doet mee met het aangrenzende Oost-Vlaamse gebied en mag dus ook tot het kerngebied van de constructie worden gerekend. Ook in het uiterste oosten van de provincie, vlakbij de grens met Limburg, vinden we veel benefactieven. Het midden is iets minder constructioneel: ook daar overwegen de plaatsen met een vrij hoge score, maar we vinden toch ook al een paar plaatsen met een zeer lage score, bijvoorbeeld Perk (P12, 0/7) en Lubbeek (P94, 1/7).

In de provincie Antwerpen is beduidend minder vaak voor de benefactieve varianten gekozen. Van Bree rekent de zuidelijke helft van de provincie wel nog tot het constructiegebied en de noordelijke helft niet meer, maar uit ons onderzoek blijkt geen duidelijk contrast tussen het noorden en het zuiden van de provincie: van de 32 Antwerpse vragenlijsten, scoorden er precies de helft nul op zeven. Nog eens vijf informanten keurden enkel *inschenken* goed in de benefactiefconstructie, het enige werkwoord uit de enquête dat ook in de standaardtaal nog zonder twijfel de constructie toelaat (zie ook subparagraaf 4.1). De plaatsen waar de constructie iets beter scoort, bevinden zich vrijwel

¹⁰ Het midden en oosten van Zeeuws-Vlaanderen doet mee met het aangrenzende Oost-Vlaamse gebied. De rijksgrens is hier dus geen factor van belang. In westelijk Zeeuws-Vlaanderen lijkt de constructie op het eerste gezicht afwezig, maar deze indruk is slechts gebaseerd op de gegevens voor twee plaatsen, Groede (I107) en Nieuwvliet (I104), en dus is enige voorzichtigheid geboden.

allemaal aan de westelijke rand van de provincie (Antwerpen-stad en onmiddellijke omgeving, met Deurne (K245, gem. 3/7), Antwerpen (K244, 3/7) en Hoboken (K249, 2/7), plus het Antwerpse deel van Klein-Brabant, met Puurs (I268, 2/7) en Willebroek (K320, 3/7)) of in het uiterste zuiden (Ramsel (K349, 7/7)). In de Kempen vinden we geen (betrouwbare) hoge scores.¹¹ Met deze resultaten kan volgens ons met betrekkelijk grote zekerheid worden gesteld dat de provincie Antwerpen in zijn geheel buiten het constructiegebied valt, op zijn westelijke en zuidelijke rand na, en dus niet uiteenvalt in een noordelijke en zuidelijke helft. Ook de aangrenzende provincie Noord-Brabant behoort niet tot het constructiegebied: op Kaart 2 overwegen duidelijk de kruisjes. Een aantal plaatsen scoort twee op zeven of zelfs iets meer, maar die liggen her en der verspreid over de provincie, zonder dat er een duidelijk geografisch patroon naar voren komt. Alleen in het noordoosten van de provincie is er een zekere concentratie: Rosmalen (L144), Lith (L93) en Veghel (L180) scoren allemaal minstens twee op zeven, net als een paar plaatsen in het Land van Cuijk, dat dialectologisch aansluit bij Noord-Limburg en Gelderland (zie Weijnen 1952), nl. Haps (L160), Sint-Hubert (L158a) en Oeffelt (L161).

Wat West-Vlaanderen betreft, durven we in tegenstelling tot Van Bree wel te besluiten dat de benefactiefconstructie er zelden of nooit voorkomt, behalve dan in een oostelijke overgangszone. Uiteraard valt de grens van het constructiegebied niet samen met de provinciegrens tussen Oost- en West-Vlaanderen: in het traditionele overgangsgebied tussen het Oost-en het West-Vlaams (zie bijvoorbeeld Taeldeman 1979) scoort de constructie zelfs zeer goed: 7/7 in Waregem (O80), Desselgem (O79) en Kooigem (O279), 3/7 in Outrijve (O189) en 5/7 in Oostveld (I183a). Echter, ook in een brede strook ten westen van het traditionele overgangsgebied, van Oostkerke (H13) in het noorden tot Menen (N132) in het zuiden, vinden we nog verscheidene plaatsen met een relatief hoge score: Oostkerke (H13, 3/7), Hertsberge (H71, 6/7),

¹¹ Weliswaar kregen we voor Rijkevorsel (K210) en Weelde (K211) enquêtes terug met resp. vijf en drie goedgekeurde benefactieven, maar die scores zijn weggefilterd uit het kaartbeeld omdat ze manifest in tegenspraak zijn met de resultaten van mondelinge opvragingen. Zoals eerder aangegeven (zie noot 6), zijn aan de schriftelijke enquête een aantal mondelinge opvragingen voorafgegaan, in een zestigtal plaatsen. Bij die interviews waren telkens meerdere informanten aanwezig, en bovendien kon de onderzoeker bij twijfel doorvragen, zodat de resultaten van de mondelinge opvragingen over het algemeen als iets betrouwbaarder dan die van de schriftelijke mogen worden beschouwd. Er werden o.a. interviews afgenomen in vier plaatsen in de onmiddellijke omgeving van Rijkevorsel en Weelde, nl. Sint-Lenaarts (K209), Meer (K192), Beerse (K235) en Arendonk (K240), en telkens werd de benefactiefconstructie door alle aanwezige informanten over zowat de hele linie afgekeurd (alleen in Arendonk werd één zin goedgekeurd, die met *inschenken* + benefactief). Dat geldt trouwens ook voor alle andere Antwerpse plaatsen waar interviews werden afgenomen, behalve Antwerpen-stad (K244) en Lier (K291).

Wingene (H119, gem. 4/7), Tielt (H123, gem. 4/7), Kuurne (N90, 2/7), Wevelgem (N139, gem. 3/7), Belleghem (N145, 5/7) en Menen (N132, 3/7). In datzelfde gebied liggen ook tal van plaatsen met een zeer lage score: Kortrijk (N141, 0/7), Rollegem (I146, 1/7), Moorsele (N87, 0/7), Gulleghem (N88, 0/7), Rollegem-Kapelle (N82, 0/7), Ardoorie (N41, 0/7), Izegem (N45, 0/7), Beernem (I183, 0/7) en Brugge (H36, 1/7). Bovendien kregen we voor een aantal van de bovengenoemde plaatsen meer dan een enquêteformulier terug, met onderling sterk afwijkende antwoorden. Voor plaatsen met meer dan een correct ingevulde enquête geeft Kaart 2 de (evt. afgeronde) gemiddelde score weer. Uiteraard komen de verschillende antwoorden voor één plaats lang niet altijd volledig overeen: het spreekt voor zich dat de dialecten ook op syntactisch vlak onderhevig zijn aan interne variatie, en dat de ene spreker zich al wat toleranter zal tonen tegenover de benefactiefconstructie dan de andere. In oostelijk West-Vlaanderen treffen we een relatieve concentratie aan van plaatsen waarvoor de scores van de individuele informanten sterk afwijken: voor Tielt noteerden we een score van zes en een van één op zeven, voor Wevelgem scoort de ene informant zes en de andere nul, en voor Wingene (4 ingevulde enquêtes) variëren de antwoorden tussen twee en zes op zeven. Met andere woorden: niet alleen tussen naburige plaatsen, maar ook binnen een en dezelfde plaats constateren we spectaculaire verschillen. Deze resultaten kunnen erop wijzen dat oostelijk West-Vlaanderen een brede constructionele overgangszone vormt, waar het al dan niet aanvaarden van de constructie sterk individueel bepaald is. Sommige sprekers aanvaarden de constructie (mogelijk onder invloed van het Oost-Vlaams of van de “schoon Vlaamse” tussentaal), terwijl andere ze over de hele lijn afkeuren. Hoe het ook zij, verder naar het westen worden benefactieven zeer schaars: ten westen van de lijn Oostkerke-Menen scoort geen enkele plaats beter dan een op zeven (op een twintigtal meetpunten).¹² Het grootste deel van West-Vlaanderen valt dus ontegensprekelijk buiten het constructiegebied.

Samenvattend kunnen we stellen dat ons onderzoek naar de geografische distributie van de benefactiefconstructie de conclusies van Van Bree (1981) tot op grote hoogte bevestigt: er zijn twee constructionele kerngebieden, Limburg en Oost-Vlaanderen, en ook in Vlaams-Brabant staat de constructie nog

¹² Met de ongemeen hoge score voor Lissewege (H9, 6/7) werd bij het tekenen van de kaart geen rekening gehouden, omdat ze slechts gebaseerd is op gegevens van een enkele informant, en mondelinge navraag leert dat de overgrote meerderheid van de Lissewegse dialectsprekers de constructie niet kent (M. Devos, p.c.). Als we die score wel hadden meegeteld, zou de grens van de overgangszone in het noorden van de provincie nog een paar kilometer verder naar het westen zijn verschoven. De score voor het nabijgelegen Oostkerke (H13, 3/7) hebben we wel behouden, omdat die wel degelijk bevestigd wordt door de resultaten van mondelinge opvragingen.

vrij sterk. De rest van het zuidelijk-Nederlandse dialectgebied valt buiten het constructiegebied, met uitzondering van een aantal overgangszones. De voornaamste aanvullingen/correcties op de overzichtskaart van Van Bree zijn:

- (i) De provincie Antwerpen valt in zijn geheel buiten het constructiegebied (op de zuidelijke en westelijke rand na) en valt dus niet uiteen in een noordelijke en een zuidelijke helft;
- (ii) Ook (het grootste deel van) West-Vlaanderen valt overduidelijk buiten het constructiegebied. Wel doet het traditionele overgangsgebied tussen het West- en het Oost-Vlaams mee met het Oost-Vlaams, en ligt er ten westen van dat traditionele gebied nog een brede overgangsstreek, waarin het al dan niet aanvaarden van de constructie bij uitstek individueel bepaald lijkt.

Onafhankelijke bevestiging voor het hierboven geschetste kaartbeeld komt van een zin uit de RND, die we in de volgende subparagraaf kort bespreken.

3.4 RND-zin 10: *Baas, tap ons vier pinten bier*

RND-zin 10 werd in de meerderheid van de zuidelijke atlasdelen opgevraagd als “Baas, tap ons vier pinten bier”.¹³ Tabel 1 vat per atlasdeel samen in hoeveel plaatsen de benefactiefconstructie uit de aangeboden zin al dan niet werd behouden bij de vertaling naar het plaatselijke dialect (doorgaans met behoud van het werkwoord *tappen*, heel soms ook met vervanging van *tappen* door een ander, semantisch verwant, divalent werkwoord zoals *schenken* of *gieten*).

¹³ Alleen voor aflevering IX, over (westelijk) Noord-Brabant, is de zin opgevraagd als “Baas, geef ons vier pinten bier”. Deze ingreep van de redacteur (A.A. Weijnen, zelf een Noord-Brabander) is op zich al een aanwijzing dat de combinatie *tappen* + benefactiefconstructie ongebruikelijk was in het gebied in kwestie.

¹⁴ Als de benefactiefconstructie niet werd behouden, hoeft dat niet noodzakelijk te betekenen dat er voor een *voor*-parafrase werd gekozen. Dat gebeurde zelfs slechts in een kleine minderheid van de gevallen: veel vaker werd in de vertaling de begunstigde gewoon weggelaten, of werd *tappen* vervangen door *geven*, een trivalent werkwoord dat onproblematisch is in de dubbelobject-constructie. Op de distributie van die verschillende vermijdingsstrategieën kunnen we in dit bestek niet nader ingaan.

Atlasdeel	opnemings- periode (naar Reker 1997: 51)	plaatsen met behoud benefactiefconstructie		plaatsen met verlies benefactiefconstructie ¹⁴	
		N	%	N	%
I. Klein-Brabant	1922-1925	48	81,36%	11	18,64%
II. ZO- Vlaanderen	1927-1930	79	76,70%	24	23,30%
III.NO- en Zeeuws- Vlaanderen	1933-1935	118	83,69%	23	16,31%
IV. Vlaams Brabant	1933-1935	175	92,59%	14	7,41%
VI. West- en Frans- Vlaanderen	1934-1940	105	44,30%	132	55,70%
VII. Antwerpen	1946-1953	58	38,93%	91	61,07%
VIII. Belg.- Limburg en Z- Nederl. Limburg	1937-1948	124	72,94%	46	27,06%
X. ON-Brabant, Riv. str. en N- Nederl.-Limb.	1949-1959	46	27,88%	119	72,12%

Tabel 1: Aantal plaatsen met behoud of verlies van de benefactiefconstructie in RND-zin 10, per atlasdeel

Het valt op dat de benefactiefconstructie in de atlasdelen voor West-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen (VI), Antwerpen (VII) en Oost-Noord-Brabant, de Rivierenstreek en Noord-Nederlands-Limburg (X) relatief gezien veel minder vaak werd behouden dan in de overige delen. Terwijl in de overige atlasdelen, die samen (ongeveer) het gebied bestrijken dat we hierboven hebben geïdentificeerd als het constructiegebied, de constructie telkens in meer dan 70 % van de onderzochte plaatsen werd behouden, ligt dat cijfer in de drie bovengenoemde delen (ver) beneden de 50 %.¹⁵ Uiteraard zeggen deze cijfers lang niet alles. Het is genoegzaam bekend dat de RND niet onmiddellijk de meest geschikte bron is voor de studie van syntactische dialectverschijnselen (zie bijv. Gerritsen 1990). Ten eerste zal een aanzienlijk percentage van de informanten wel de neiging hebben gehad

¹⁵ Deel X bestrijkt een heterogeen gebied. Bekijken we enkel de opgenomen Noord-Limburgse plaatsen, dan blijkt dat daar in ongeveer twee derde van de gevallen de benefactiefconstructie *wel* werd behouden (in 20 van de 32 plaatsen). Voor de lage algemene score zijn dus vooral de Oost-Noord-Brabantse plaatsen verantwoordelijk.

de zinnen woord voor woord te vertalen naar hun dialect, met behoud van de aangeboden structuur (die factor is wellicht mede verantwoordelijk voor het op zichzelf beschouwd toch nog relatief groot aantal benefactieven in bijvoorbeeld West-Vlaanderen). Ook zullen de verschillende opvragers wel in verschillende mate hebben aangedrongen op zo'n woordelijke vertaling. Ten tweede speelt natuurlijk ook het tijdsverschil een rol: dat de opvragingen in Antwerpen en Oost-Noord-Brabant een stuk later plaatsvonden dan die voor de meeste overige zuidelijke atlasdelen (zie de tweede kolom in Tabel 1), zal de scores wel in zekere zin hebben beïnvloed. Toch blijft het ondanks deze proviso's een opvallende vaststelling dat de benefactiefconstructie precies in die gebieden die volgens ons onderzoek buiten het constructiegebied vallen, het vaakst verloren ging bij de vertaling van RND-zin 10.

4. Linguïstische condities

4.1 *De semantiek van het werkwoord*

Behalve op de geografische verspreiding van de benefactiefconstructie, gaat Van Bree (1981) ook kort in op een aantal linguïstische condities op de constructie: welke syntactische en/of semantische factoren bevorderen of verhinderen het gebruik ervan? Hij besteedt onder meer aandacht aan de semantiek van het predikaat als conditionerende factor. De werkwoorden *breien* (zin i; zie de lijst onder 5), *kopen* (zinnen iii en vi) en *wassen* (zin iv) benoemen resp. een handeling waarbij 1. het object tot stand komt door de handeling (factitief) 2. het object door de handeling *voor de eerste keer* ter beschikking komt van de belanghebbende persoon en 3. het object door de handeling *opnieuw* ter beschikking komt van de belanghebbende persoon (Van Bree 1981: 212, 308). Van Brees hypothese, die is ingegeven door een aantal opmerkingen over het belanghebbend voorwerp in Kraak en Klooster (1968), luidt “dat in geval 1 de benefactiefconstructie eerder gebruikt zal worden dan in geval 2 of 3, en verder dat in geval 2 de constructie eerder gebruikt zal worden dan in geval 3” (p. 309). Die hypothese wordt maar gedeeltelijk bevestigd door zijn onderzoeksresultaten: in geval 3 (d.w.z. in de zin met *wassen*) is de constructie inderdaad het minst in trek, maar in geval 2 (met *kopen*) werd de constructie iets meer gekozen dan in geval 1 (met *breien*), terwijl net het omgekeerde werd verwacht (precieze cijfers worden niet gegeven). Van Bree benadrukt wel dat de verschillen niet erg groot zijn: de werkkaarten voor de drie gevallen “geven ongeveer hetzelfde beeld te zien” en de conclusie luidt dan ook: “Voorlopig kunnen we concluderen dat het verschil weinig uitmaakt; de sterkste aanwijzing betreft het minder gebruiken van de constructie in geval 3” (p. 309).

De testzinnen uit ons onderzoek (zie de lijst onder 9) bevatten eveneens werkwoorden met verschillende semantische eigenschappen. Zoals eerder vermeld, onderscheidt vooral de zin met *zingen* zich semantisch van de andere gevallen, omdat er daarin geen letterlijke overdracht plaatsvindt van een concreet object. In alle andere zinnen benoemt het werkwoord in combinatie met de dubbelobject-constructie een handeling waarbij een of ander object “ter beschikking komt” van iemand, in die zin dat het verhuist naar de eigendoms- of gebruikssfeer van de referent van het belanghebbend voorwerp: als gevolg van de handeling kan die er vrij over beschikken.¹⁶ De zes werkwoorden in kwestie kunnen in drie groepen worden ingedeeld, die corresponderen met de drie types van Van Bree. In totaal krijgen we dus vier categorieën:

(10)

1. werkwoorden van creatie: *maken, (inschenken)*¹⁷; in combinatie met de dubbelobject-constructie benoemen ze een handeling waarbij er een overdracht plaatsvindt van het gewenste object, en waarbij dat object bovendien ontstaat tijdens en door de handeling
2. werkwoorden van halen/verkrijgen: *kopen, halen, bestellen*; als hierboven, met dien verstande dat het gewenste object *niet* ontstaat door de handeling
3. werkwoorden van transformatie: *strijken*; als hierboven, met dien verstande dat het gewenste object niet noodzakelijk voor de eerste keer ter beschikking komt; zin (9d) beschrijft een situatie waarin er als gevolg van moeders handelen een broek gebruiksklaar wordt voor de ik-persoon, maar laat in het midden of de broek ook vooraf al in diens bezit was
4. werkwoorden waarbij er geen sprake is van een letterlijk “ter beschikking komen”: *zingen*

Qua geografische verspreiding hebben we geen spectaculaire verschillen geconstateerd tussen de onderscheiden werkwoorden of werkwoordtypes: allemaal worden ze in ongeveer hetzelfde gebied aanvaard in de benefactiefconstructie. De kaarten voor de afzonderlijke benefactiefzinnen zien er

¹⁶ Het “ter beschikking komen”- of “overdracht”-aspect behoort bij al deze werkwoorden, in tegenstelling tot bij trivalente werkwoorden zoals *geven, overhandigen*, enz. niet tot de lexicale semantiek van het werkwoord als zodanig. Het werkwoord *maken* bijvoorbeeld betekent in essentie gewoon ‘iets doen ontstaan’. De betekenis ‘iemand iets ter beschikking doen komen door het te doen ontstaan’ ontstaat pas door de combinatie van het werkwoord met de ditransitieve argumentstructuur. Dit onderscheid correspondeert met het onderscheid tussen minimal en maximal verb in de Construction Grammar (zie bijvoorbeeld Kay 1996).

¹⁷ *Inschenken* is een minder zuiver voorbeeld van een creatie-werkwoord: noch de drank, noch de container ontstaan immers tijdens en door de handeling. Toch is het uiteindelijke product, het ingeschonken drankje, in zekere zin een effect-object.

in grote lijnen hetzelfde uit als Kaart 2, met telkens veel attestaties in Oost-Vlaanderen en de twee provincies Limburg, iets minder in Vlaams-Brabant en weinig of zelfs helemaal geen in Antwerpen, West-Vlaanderen en Noord-Brabant. De enige zin met een enigszins afwijkende geografische distributie is zin (a), met *inschenken*, die ook buiten het constructiegebied geregeld werd goedgekeurd (cf. infra).

Toch tonen de resultaten van ons onderzoek aan dat de semantiek van het zinswerkwoord van belang is voor de aanvaardbaarheid van de constructie. Uit een vergelijking van de naakte cijfers blijkt duidelijk dat niet alle zinnen binnen het constructiegebied als even gewoon werden ervaren. Tabel 2 geeft voor alle benefactieve zinnen weer hoe vaak ze werden goedgekeurd, resp. afgekeurd, plus hun gemiddelde waardering (een score op vijf).¹⁸ De totaal-distributie is niet aan het toeval toe te schrijven ($p < .001$), hetgeen ondubbelzinnig aantoont dat de semantiek van het zinswerkwoord er wel degelijk toe doet. Die hoogst-significante totaal-distributie moeten we in de eerste plaats toeschrijven aan de scores van de zinnen met *inschenken* en *zingen*, die resp. beduidend vaker en beduidend minder vaak werden goedgekeurd dan de overige zinnen.

¹⁸ Uiteraard gaat het hier om de scores in de dialecten waar de constructie überhaupt voorkomt. De variabele ‘waardering’ staat dus los van het aantal voorkomens van een bepaalde benefactiefzin.

Testzinnen (in dalende volgorde van populariteit)	type	komt voor		komt niet voor		waar- dering
		N	%	N	%	
a. Zal ik je nog een borrel inschenken?	1	218	68,60%	100	31,40%	4,22
e. Ik heb hem een fles wijn gekocht.	2	180	56,60%	138	43,40%	4,23
h. Morgen ga ik mij een nieuwe fiets kopen.	2	165	52,40%	150	47,60%	4,12
i. Ik zal je al een biertje bestellen.	2	154	49,50%	157	50,50%	3,69
b. Koop me eens een krant a.u.b.	2	153	48,40%	163	51,60%	3,87
c. Mag ik mij hier een stoel pakken?	2	151	47,80%	165	52,20%	4,19
g. Mijn pa heeft me een asbak gemaakt uit oud ijzer.	1	137	43,80%	176	56,20%	3,90
d. Gelukkig heeft moeder me nog snel een broek gestreken.	3	134	42,70%	180	57,30%	4,00
f. Komaan man, zing ons nog eens een liedje.	4	111	36,00%	197	64,00%	3,36

Tabel 2: Aantal voorkomens en gemiddelde waardering per testzin

Dat bij *zingen* de benefactieve variant duidelijk minder vaak werd gekozen dan bij de andere werkwoorden, bevestigt het belang van het al dan niet “ter beschikking komen” als conditionerende factor.¹⁹ Ook qua waardering scoort zin (f) beduidend lager dan de andere zinnen.²⁰

¹⁹ Bij het meewerkend voorwerp speelt die factor duidelijk in veel mindere mate: werkwoorden van communicatie, zoals *vertellen*, *zeggen*, *meedelen*, enz. (zie ook de opsomming in de ANS: 1164) benoemen evenzeer een abstracte overdracht en zijn toch onproblematisch in de dubbelobject-constructie, cf. “Vertel ons eens een mooi verhaal”, waarin evenmin sprake is van een letterlijk ter beschikking komen van het verhaal aan de toehoorders. De weerstand tegen predikaten die een niet-letterlijke overdracht benoemen is dus kenmerkend voor de *benefactieve* dubbelobject-constructie, niet voor de dubbelobject-constructie als zodanig.

²⁰ Het valt wel op dat eigenlijk *alle* zinnen een hoge gemiddelde waardering krijgen, inclusief die met *zingen* (3,36 is immers zeker geen lage score). Zeer weinig informanten hebben een ja voor een bepaalde zin gecombineerd met een laag waarderingscijfer. Een uitzondering vormt de informant uit Ramsel (K349), die alle benefactiefzinnen goedkeurt maar ze systematisch een zeer lage waardering heeft toegekend.

Evenmin als bij Van Bree komen er uit ons onderzoek spectaculaire verschillen naar voren tussen de drie types “bezitsoverdragende” werkwoorden. Weliswaar is de zin met *strijken*, de representant van type 3, na die met *zingen* de minst populaire qua aantal voorkomens, maar het verschil met bijvoorbeeld de zin met *maken* (type 1) is te verwaarlozen (resp. ja bij 42,7% en 43,8% van de informanten).²¹ Qua waardering doet *strijken* het met een score van 4,00 zelfs beter dan verscheidene andere werkwoorden: de zin met *bestellen* bijvoorbeeld, die weliswaar door meer informanten werd goedgekeurd, scoort een stuk slechter. De enige uitschieter binnen de categorie van de bezitsoverdragende werkwoorden is *inschenken*, dat significant vaker werd aanvaard in de benefactiefconstructie dan alle andere werkwoorden. Bovendien onderscheidt de zin met *inschenken* zich ook qua geografische distributie van de overige zinnen, zoals hierboven al werd aangehaald: het is de enige zin die ook buiten het constructiegebied geregeld werd goedgekeurd, vooral dan in Noord-Brabant. Als de informanten slechts één werkwoord toelieten in de benefactiefconstructie, dan ging het vrijwel steeds om *inschenken*. In totaal waren er 46 informanten die slechts één van de negen aangeboden benefactiefzinnen goedkeurden. 35 keer, dat is in net geen drie vierde van de gevallen, ging dat om de zin met *inschenken*: maar liefst 23 keer in Noord-Brabant, 5 keer in Antwerpen, 3 keer in West-Vlaanderen en slechts 4 keer in alle andere provincies samen.

Inschenken behoort tot de werkwoorden van type 1, die zich onderscheiden van de andere bezitsoverdragende werkwoorden doordat ze een situatie beschrijven waarin het object dat ter beschikking komt van het belanghebbend voorwerp ook ontstaat tijdens en door de handeling. Van *maken*, het andere werkwoord van type 1, onderscheidt het zich nog doordat het specifiek gaat om een object in de sfeer van eten en drinken. Blijkbaar vertegenwoordigt deze klasse van werkwoorden (waartoe ook *bereiden*, *opscheppen*, ... behoren, cf. supra) het uiterste geval: sommige dialectsprekers laten enkel nog dit type toe in de benefactiefconstructie. Dat geldt ook voor de overgrote meerderheid van de sprekers van de huidige standaardtaal (zie paragraaf 2). Andere sprekers zullen de constructie ook toelaten met bezitsoverdragende werkwoorden die buiten de conventionele sfeer van “drank- en voedselverschaffing” vallen. Ons onderzoek heeft geen decisief antwoord geleverd op de vraag of er binnen die groep nog verschil is tussen factitieve en niet-factitieve werkwoorden, of tussen werkwoorden waarbij het object noodzakelijk *voor de eerste keer*

²¹ De voorbeeldzin met *maken* blijkt achteraf nogal ongelukkig, om twee redenen: ten eerste verwijst de zin naar een niet-alledaagse situatie (want wie maakt er nu zelf een asbak?) en ten tweede wordt in de meeste zuidelijke dialecten iets niet *uit* maar *van* oud ijzer gemaakt. We kunnen niet uitsluiten dat deze tekortkomingen de score van zin (g) negatief hebben beïnvloed.

ter beschikking komt van het belanghebbend voorwerp en werkwoorden waarbij dat niet het geval is. Wel is duidelijk dat enkel in de meest tolerante idiolecten de constructie nog kan worden gebruikt met werkwoorden die geen concrete overdracht uitdrukken. Van de 111 informanten die de zin met *zingen* goedkeurden, aanvaardden er 96 (> 85 %) ook minstens vier van de zes andere werkwoorden in de benefactieve constructie. Maar liefst 63 van de 111 informanten in kwestie (57%) keurden *alle* benefactiefzinnen goed, en geen enkele informant keurde uitsluitend de zin met *zingen* goed. Met andere woorden: informanten die *zingen* toelaten in de benefactiefconstructie, zullen de constructie ook goedkeuren met bezitsoverdragende werkwoorden, maar niet andersom.

4.2 *De binnenbouw van de NP: een paar voorzichtige beschouwingen*

Aan het schriftelijke onderzoek van Van Bree waren verscheidene mondelinge enquêtes voorafgegaan, en uit die interviews waren onder meer een aantal hypothesen naar voren gekomen over het verband tussen de aanvaardbaarheid van de constructie en de binnenbouw van het indirect object: (i) de benefactiefconstructie gaat beter met reflexieve dan met niet-reflexieve belanghebbend voorwerpen en (ii) de benefactiefconstructie gaat beter met pronominale dan met lexicale NP's als belanghebbend voorwerp (zie Van Bree 1981: 307-308). Enkel de eerste hypothese werd getoetst aan het schriftelijke materiaal, a.d.h.v. zinnestjes (iii) en (vi) (zie de testzinnen onder 5). De conclusie luidt dat de factor [+/- reflexief] niets uitmaakt: blijkbaar werden de benefactieve varianten van beide zinnen in gelijke mate goedgekeurd. Jammer genoeg illustreert Van Bree dit alles nergens met cijfermateriaal. Op de factor [+/- pronominaal] gaat hij verder niet in.

De invloed van de factor [+/- reflexief] hebben we getest a.d.h.v. de drie zinnestjes met *kopen*. Net als Van Bree komen we tot de conclusie dat reflexiviteit niet echt een rol lijkt te spelen: zin (h), met een reflexief belanghebbend voorwerp, scoorde iets beter dan zin (b), maar slechter dan zin (e). Statistisch is het verschil in aantal voorkomens tussen de drie zinnen niet van tel ($p=.119$). Dat zin (b) van de drie zinnen met *kopen* het minst vaak werd gekozen spreekt meteen ook nog een andere hypothese tegen, nl. dat het illocutieve zinstype een belangrijke rol zou spelen. In de literatuur over de Engelse benefactiefconstructie wordt vaak geopperd (maar bij ons weten nergens met empirisch bewijsmateriaal gestaafd) dat de constructie veel gemakkelijker zou gaan met imperatieven (zie bijv. Goldberg 1995: 150-1). Of die factor (ook) in het Nederlands van belang is, kan op basis van een enkel zinnestje uiteraard niet worden achterhaald, maar onze resultaten wijzen alvast niet in die richting.

Om de invloed van de factor [+/- pronominaal] te testen, werd naast de zinnetjes onder (9) ook nog een zin opgevraagd met een lexicale NP als belanghebbend voorwerp, nl. zin (11):

(11) Jantje, haal meneer pastoor eens een stoel!

Jammer genoeg bevatte onze vragenlijst geen zin met *halen* plus een pronominaal belanghebbend voorwerp, maar doordat *halen* net als *kopen*, *bestellen* en *pakken* beschouwd mag worden als een werkwoord van het type 2 (zie (10)), biedt ons materiaal toch een redelijke vergelijkingsbasis. Vooral zin (c), met het werkwoord *pakken*, is semantisch zeer vergelijkbaar. De onderzoeksresultaten leveren een bescheiden bevestiging van het belang van de factor [+/- pronominaal]. Zin (11) werd door 126 informanten aanvaard, en dat is beduidend minder dan de andere zinnen met een werkwoord van type 2 (zie Tabel 2). Het contrast met zin (c), die er semantisch het dichtst bij aansluit, is groot genoeg om van een tendens te spreken ($p=.062$). Ook qua waardering scoort zin (11) met 3,41 een stuk slechter dan zin (c), en dat verschil is zelfs zeer significant ($p<.001$). Jammer genoeg kan dit verschil niet met absolute zekerheid worden teruggebracht op de factor [+/- pronominaal], want tussen (11) en (c) zijn er nog wel meer verschillen: niet alleen verschilt het werkwoord, maar ook is in zin (c) het belanghebbend voorwerp reflexief en is zin (11) een imperatiefzin. De kwestie verdient dus nog verder onderzoek.

5. Besluit

De resultaten van ons onderzoek bevestigen de bevindingen van Van Bree (1981) dat de benefactiefconstructie wat het zuidelijke deel van het taalgebied betreft vooral in Oost-Vlaanderen en de twee provincies Limburg zeer sterk staat. Ook Vlaams-Brabant en (oostelijk) Zeeuws-Vlaanderen behoren nog tot het constructiegebied, maar dat geldt niet voor West-Vlaanderen (op een oostelijke overgangszone na), Antwerpen (behalve het uiterste zuiden en westen) en Noord-Brabant. Wat de intern-linguïstische condities op de alternantie betreft, tonen onze resultaten overtuigend aan dat de semantiek van het werkwoord een belangrijke conditionerende factor is. Voor sommige dialectsprekers lukt de benefactiefconstructie enkel nog met werkwoorden van het type *inschenken*, d.w.z. werkwoorden die in combinatie met de ditransitieve constructie een situatie beschrijven waarin (i) een of ander object fysiek “ter beschikking komt” van de referent van het belanghebbend voorwerp en (ii) dat object in de sfeer van eten en drinken zit. Voor andere sprekers volstaat het “ter beschikking komen” en zijn ook werkwoorden buiten de sfeer van drank-en voedselverschaffing mogelijk, zoals *maken*, *kopen* en *bestellen*. En

voor de meest tolerante sprekers is zelfs het letterlijk “ter beschikking komen” geen noodzakelijke voorwaarde. Op de andere intern-linguïstische factoren die in de literatuur worden genoemd, zijn we slechts kort ingegaan. De onderzoeksresultaten leveren een voorzichtige aanwijzing voor het belang van de factor [+/- pronominaal], maar zeker geen decisief bewijs. De relevantie van de factoren [+/- reflexief] en [+/- imperatief] daarentegen wordt niet door het materiaal ondersteund.

Bibliografie

ANS = W. HAESERYN E.A.

1997 *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede, geheel herziene druk. Groningen: Martinus Nijhoff, Deurne: Wolters Plantyn.

BALK-SMIT DUYZENTKUNST, F.

2000 *Grammatica van het Nederlands*. Den Haag: Sdu.

BREE, C. VAN

1981 *Hebben-konstrukties en datiefkonstrukties binnen het Nederlandse taalgebied. Een taalgeografisch onderzoek*. Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden.

COLLEMAN, T.

2002 “De benefactieve dubbelobject-constructie in het 19de-eeuws Nederlands”, R. Willems (red.), *De taal in Vlaanderen in de 19de eeuw. Historisch-sociolinguïstische onderzoeken* (themanummer *Verlagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jg 111), 509-528.

COLLEMAN, T.

in voorbereiding: *Dubbelobject-constructies en datiefalternantie in het Nederlands*, proefschrift Universiteit Gent.

CORNIPS, L.

1994 *Syntactische variatie in het Algemeen Nederlands van Heerlen*. Amsterdam: IFOTT.

CORNIPS, L. EN A. HULK

1996 “Ergative reflexives in Heerlen Dutch and French”, *Studia Linguistica* 50, 1-21.

CORNIPS, L. EN A. HULK

2002 “Argumentreductie in reflexieve onpersoonlijke constructies in het Heerlens en in het Romaans”, *Nederlandse Taalkunde* 7, 2-19.

GERRITSEN, M.

1990 “Methodologische aspecten van het onderzoek naar de regionale spreiding van syntactische varianten voor de Atlas van de Nederlandse Dialectsyntaxis”, *Taal en Tongval*, themanummer 3 (Dialectsyntaxis), 48-62.

GOLDBERG, A.

1995 *Constructions. A Construction Grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.

HEEDE, V. VAN DEN

2002 *Lexicale Noord/Zuid-variantie in het Standaardnederlands. Een methodologisch onderzoek naar convergentie en divergentie bij werkwoorden*. Proefschrift Universiteit Gent.

- HELBIG, G.
1981 “Die freien Dative im Deutschen”, *Deutsch als Fremdsprache* 18, p. 321-332.
- KAY, P.
1996 *Causative ABC-constructions*. Ms.
<http://www.icsi.berkeley.edu/~kay/bcg/5/lec05.html>
- KLOOSTER, W.G.
2001 *Grammatica van het hedendaags Nederlands*. Den Haag: Sdu.
- KRAAK, A. EN W.G. KLOOSTER
1968 *Syntaxis*. Culemborg: Stam-Kemperman.
- REKER, S.
1997 “Ter plaatse gewonnen: de RND-inleidingen gelezen”, H.H.A. van de Wijngaard en R. Belemans (red.), *Het dialectenboek 4: Nooit verloren werk*, Groesbeek: SND, 11-51.
- RND = E. BLANQUAERT E.A.
1932-1982 *Reeks Nederlandse Dialectatlassen*. 16 delen. Antwerpen: De Sikkel.
- SCHERMER-VERMEER, E.C.
1991 *Substantiële vs. formele taalbeschrijving. Het indirect object in het Nederlands*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- SCHUTTER, G. DE
1974 *De Nederlandse zin. Poging tot beschrijving van zijn structuur*. Brugge: De Tempel.
- STOETT, F.A.
1923³ *Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- TAELEDAMAN, J.
1979 “Het klankpatroon van de Vlaamse dialecten. Een inventariserend Overzicht”, M. Devos e.a., *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Inleiding*, Gent: Seminarie voor Vlaamse dialectologie, 48-120.
- TOORN, M.C. VAN DEN
1973 *Nederlandse Grammatica*, Groningen: H.D. Tjeenk Willink. Vandeweghe, W. (2000), *Grammatica van de Nederlandse zin*. Leuven: Garant.
- WEGENER, H.
1986 *Der Dativ im heutigen Deutsch*. Tübingen: Narr.
- WEIJNEN, A.
1952 *De dialecten van Noord-Brabant*. Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.